

розвитку професійно-особистісних якостей, прагнення до постійного професійного удосконалення та досягнення вершин особистісного й професійного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барко В.И., Макаренко П.В. Мотивационные стратегии поведения сотрудников ОВД и их психологическая диагностика. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2014. № 2(57). С. 69–72.
2. Ильин Е.П. Мотивации и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 512 с.
3. Криволапчук В.О., Барко В.И. Профилактика порушень службової дисципліни і законності серед особового складу органів внутрішніх справ. Київ : ДНДІ МВС України, 2010. 172 с.
4. Мілорадова Н.Е. Гендерні особливості ціннісно-сислової та мотиваційної сфери працівників ОВС. *Право і безпека*. 2007. № 6'1. С. 59–63.
5. Мілорадова Н.Е. Особливості професійної мотивації слідчих органів досудового розслідування на вузівській стадії професіогенезу. *Вісник Національної академії оборони України*. 2018.
6. Молчанова А.О., Воляник І.В., Кондратьєва В.П. Організаційна поведінка : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. 176 с.
7. Москвичов С.Г. Мотивація, діяльність і управління (як взаємопов'язані категорії) : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2004. 36 с.
8. Організаційна поведінка. Аспекти ефективного підприємництва / П.Д. Дудкін, О.Б. Мосій, О.М. Владимир та ін. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2015. 252 с.
9. Погрібна В.Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : ЦУЛ, 2009. 334 с.
10. Ричи Ш., Мартин П. Управление мотивацией : учебное пособие для вузов. Москва : Юнити-Дана, 2004. 399 с.
11. Смірнова О.М. Особливості мотиваційного профілю особистості працівників поліції. *Право і безпека*. 2018. № 2(69). С. 43–50.
12. Твердохлебова Н.Е. Анализ компонентов деятельности правоохранителей, подлежащих трансформации в процессе их профессиональной самореализации. *Педагогическое мастерство*. 2017. № 4. С. 94–99.
13. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. Москва : Наука, 1982. 185 с.

УДК 159.92:340.114

DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-53

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОСТАВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Шевченко Л.О., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри соціології та психології
Харківський національний університет внутрішніх справ

Шломін О.Ю., аспірант
кафедри соціології та психології
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті розглянуто особливості професійного самоставлення працівників підрозділів превентивної діяльності поліції на різних етапах професіогенезу. Встановлено, що вони загалом позитивно ставляться до себе як до професіонала, оцінюють свою діяльність як соціально значущу. Для першокурсників характерна внутрішня конфліктність професійного самоставлення. Поліцейським з досвідом роботи властиве переживання єдності своєї особистості з обраною професією.

Ключові слова: професійне самоставлення, особистість, поліція, професіогенез, самооцінка, професійна самосвідомість.

ШЕВЧЕНКО Л.А., ШЛОМИН А.Ю. СПЕЦИФИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООТНОШЕНИЯ СОТРУДНИКОВ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПРЕВЕНТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ

В статье рассмотрены особенности профессионального самоотношения сотрудников подразделений превентивной деятельности полиции на разных этапах профессиогенеза. Установлено, что сотрудники полиции в целом положительно относятся к себе как к профессионалу, оценивают свою деятельность как социально значимую. Для первокурсников характерна внутренняя конфликтность профессионального самоотношения. Полицейским с опытом работы свойственно переживание единства своей личности с избранной профессией.

Ключевые слова: профессиональное самоотношение, личность, полиция, профессиогенез, самооценка, профессиональное самосознание.

Shevchenko L.O., Shlomin O.Yu. THE SPECIFIC OF THE PROFESSIONAL SELF-ATTITUDE OF NATIONAL POLICE PREVENTIVE UNITS EMPLOYEES

There are not many researches of professional self-attitude of personality in psychology. The features of professional self-attitude of preventive units employees of the National Police at different stages of professional genesis are considered in the article. It has been established that the police officers, in general, have a positive attitude towards themselves as a professional, and towards their professional activities, also appreciate it as socially significant.

First-year cadets are prone to idealizing their future professional activities. They experience a state of subjective satisfaction with the learning process, the existing level of professional knowledge, skills, and personality qualities. They are focused on a professional stereotype, distinguish positive and negative qualities. The internal conflict of professional self-attitude is characterizing them.

Graduate cadets are characterized by self-confidence as specialist, positive self-appraisal of possible professional and career growth, which enables effective professionalisation and acts as a personality resource. Their self-relation is generally characterized by a positive emotional and evaluative coloring. They relate to the profession of a policeman as a means of self-realization and a means of self-improvement.

Police officers with work experience adequately evaluate their professional activities, their place in the professional environment. They are characterized by unity of their personality with chosen profession, they are able effectively solve working tasks, it's a high level of responsibility for their work. The under study persons noted that the work in the police allowed them better understanding their environment – citizens and colleagues, life in general and their place in the world, although the need for emotional contacts slightly decreased.

Key words: *professional self-attitude, personality, police, professional genesis, self-appraisal, professional self-consciousness.*

Постановка проблеми. Специфіка професійного самоствавлення працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції пов'язана як із соціально-психологічними умовами діяльності превенції, що відповідають запитам громадян та суспільства, так і з особливостями їхніх службових завдань. Ефективність роботи сучасних поліцейських залежить від багатьох чинників: фахової підготовки, наявності професійно важливих якостей, прийняття та оцінки себе як професіонала тощо. Реформування правоохоронної системи України зумовлює об'єктивну потребу у фахівцях із сучасними знаннями і необхідними вміннями за обраною спеціальністю, свідомим прагненням до успішної професійної самореалізації, позитивним ставленням до себе як до професіонала. Отже, вивчення професійного самоствавлення як складника професіоналізації у працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції постає актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми. Дотепер у сучасній науці відсутня цілісна концепція професійного самоствавлення, що узагальнювала його особливості порівняно з іншими феноменами професійної самосвідомості. Досліджень, в яких безпосередньо вивчаються особливості професійного самоствавлення, небагато. В них часто предметом наголошується професійне самоствавлення, а насправді його замінюють загальним самоствавленням та використовують відповідні методики дослідження. Так, Н.С. Ануфрієва зауважила, що професійне самоствавлення особистості співробітників правоохоронних органів пояснюється індивідуальними ха-

рактеристиками людини (установками, потребами, інтересами, рівнем домагань та ін.) Дослідниця виокремила рівні самоствавлення та довела, що низький, негативний рівень професійного самоствавлення нерозривно пов'язаний з проявами симптомів професійної деформації [1]. Частіше за все науковці поняття професійного самоствавлення ототожнюють з поняттям професійної ідентичності або розчиняють у змісті поняття, які описують різні складники професійної самосвідомості особистості. Феномен професійної ідентичності у вітчизняних дослідженнях спирається на принципи системності і структурності психічних явищ та генетичну взаємопов'язаність рівнів ідентичності. Професійна ідентичність – особистісна характеристика професіонала, яка пов'язана з уявленням про себе, своє місце в професійному середовищі і є результатом позитивного професійного самовизначення [2, с. 96–97]. Я.С. Посохова, досліджуючи структуру професійно-правової ідентичності правоохоронців, відзначила, що її системоутворюючим компонентом виступає образ Я, який характеризується сприйняттям себе з позицій Я-правоохоронець та Я-професіонал, а також самовизначенням й самосвідомістю [3, с. 196]. На думку А.С. Борисюк, професійне становлення, під час якого здійснюється перетворення індивіда на професіонала, супроводжується зміною уявлень людини про себе й місце у професійній спільноті, тобто набуттям професійної ідентичності, а важливим складником професійної ідентичності виступає самоствавлення [4 с. 76–77]. У низці досліджень А.К. Маркової (1993), Л.О. Онуфрієвої (2013), А.О. Реана (2002)

та інших одним із проявів фахової само-свідомості розглядається саме професійна самооцінка особистості, яка, окрім зовнішнього оцінювання особи референтними людьми, містить систему ставлень до себе та до своєї праці. Професійна самооцінка як вид та складова частина загальної оцінки особистості являє собою оцінку власних теоретичних та практичних знань та вмінь, відповідності їх певному еталону, усвідомлення рівня своїх досягнень серед інших суб'єктів професійної діяльності [5, с. 81]. Проте загальна і парціальні самооцінки суб'єкта праці частково характеризують професійне самоставлення. На думку К.В. Карпинського, психологія ще тільки підступає до осмислення професійного самоставлення особистості. Його не можна звести ані до загального самоставлення, ані до інших явищ професійної самосвідомості, оскільки професійне самоставлення характеризується власним змістом, джерелами, формою представленості у внутрішньому світі особистості та являє самостійний психічний феномен, який формується, структурується і функціонує в особливих закономірностях [6, с. 8–9]. Структура професійного самоставлення, як констатує П.Н. Гапонюк, включає самосвідомість, підструктури самовідношення, індивідуальні характеристики, зумовлені когнітивними, афективними і поведінковими елементами. Когнітивна підструктура самосвідомості включає в себе усвідомлення людиною себе в системі професійної діяльності, в системі детермінованих цією діяльністю міжособистісних відносин і в системі власного особистісного розвитку, пов'язаного з діяльністю і спілкуванням. Особистісний компонент відповідальний за осмислення себе в ситуаціях, коли професійно значущі особистісні якості фахівця або їх відсутність виступають як перешкода на шляху власної активності, або, навпаки, як умова, що полегшує самореалізацію. Таким чином, особистісний компонент самосвідомості забезпечує саморозвиток особистості, тобто забезпечує потребу особистості в самоактуалізації, в розкритті і розширенні своїх творчих можливостей. Когнітивна підструктура відіграє провідну роль у процесі професійної самосвідомості фахівця [7, с. 4].

Одним з головних видів діяльності у життєвому просторі особистості є професійна діяльність. Професія поліцейського є традиційно закритою від громадського контролю, і, як наголошує Т.М. Малкова, по-перше, є потенційно небезпечною з огляду на методи та наслідки. По-друге, є професією контактного типу, адже від якості виконання професійних обов'язків залежить якість

життя і психологічний комфорт членів суспільства. Нарешті, це професія «владного» типу, що виконує роль посередника між громадянами та владою [8, с. 43–44]. Професійне становлення особистості працівника поліції супроводжується зміною уявлень про себе, про свою професійну діяльність, про своє місце у професійному середовищі, про кар'єрне та службове зростання. Самоставлення до себе та до своєї службової діяльності залежить також від оцінювання роботи поліції суспільством. Динамічний характер превентивної діяльності поліції, використання в ній новітніх інформаційних технологій, ускладнення завдань, які виконуються підрозділами превенції, зростання відповідальності за організацію забезпечення публічної безпеки і порядку зумовлюють об'єктивну потребу у підготовці професіоналів – поліцейських нової форми з позитивним ставленням до себе та до своєї професійної діяльності.

Мета дослідження – встановити особливості професійного самоставлення у працівників поліції підрозділів превентивної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні брали участь курсанти та студенти Харківського національного університету внутрішніх справ, всього 279 осіб чоловічої та жіночої статі віком 18–34 роки. Учасники дослідження були поділені на три групи: перша група представлена курсантами першого року навчання та складалася із 97 осіб; до другої групи було включено курсантів четвертого (останнього) року навчання, всього 95 осіб. Всі курсанти навчаються на факультеті, який готує фахівців для превентивної діяльності. Третя група досліджуваних включала 87 осіб – працівників поліції підрозділів превентивної діяльності, які вже мають стаж роботи 3–5 років та навчаються на заочній формі навчання. Під час дослідження було використано методи: тестування – методика «Опитувальник професійного самоставлення» (К.В. Карпинський, О.М. Колишко); метод вільних описів – твір на тему «Я і моя професія»; анкетування; для статистичної обробки даних було використано t-критерій Стьюдента для незалежних груп.

Використаний у дослідженні «Опитувальник професійного самоставлення» є спеціалізованим дослідницьким методом, сконструйованим для вивчення змісту і структури самоставлення особистості як суб'єкта професійної трудової діяльності. Опитувальник містить 39 питань, психологічна інтерпретація результатів здійснюється відповідно до змісту шкал опитувальника: внутрішня конфліктність професійного

Таблиця 1

Показники складників професійного самоставлення працівників поліції (M ± m)

Шкали	1 група (1 курс)	2 група (4 курс)	3 група (фахівці)	t 1 – 2	t 2 – 3	t 1 – 3
Внутрішня конфліктність	7,35±0.61	4,23±0.28	4,14±0.26	2,19*	0,18	2,28*
Самовпевненість	2,75±0.42	3,50±0,47	3,04±0,56	0,94	1,08	0,11
Самоприв'язаність	2,63±0,30	3,07±1,24	6,07±0,91	0,86	2,19*	2,11*
Самозвинувачення	3,19±0,40	3,50±0.54	3,11±0,54	0,46	0,51	0,39
Самокерівництво	5,23±1,28	7,42±0,55	6,00±0,35	2,34*	1,89*	0,68
Самооцінка	4,94±0.25	4,67±1,23	5,01±0,35	0,68	1,01	1,06

Примітка: * – рівень значущості $\leq 0,05$

самоставлення, самовпевненість у професії, самоприв'язаність у професії, самозвинувачення в професії, самокерівництво в професії, самооцінка особистісного зростання в професії. Результати вивчення професійного самоставлення у працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції на різних етапах професійного становлення подано у таблиці 1.

Значущі розбіжності між групами досліджуваних одержано за шкалами: «Внутрішня конфліктність», «Самоприв'язаність», «Самокерівництво».

За результатами дослідження з'ясувалося, що курсантам першого року навчання притаманна внутрішня конфліктність професійного самоставлення (гр. 1 – 7,35±0,61), якої позбавлені інші досліджувані (гр. 2 – 4,23±0,28; гр. 3 – 4,14±0,26). Суб'єктивно курсанти першокурсники усвідомлюють, що не мають професійно важливих якостей, професійних знань, не повною мірою виконують статутні вимоги, переживають професійну «незатребуваність». Натомість у досліджуваних другої та третьої груп не виявлено протиріч між професійними вимогами та особистісними якостями і можливостями. За період навчання у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання та стажування у практичних підрозділах поліції курсанти другої групи набули важливого досвіду соціального буття, відбулося їх включення до професійної спільноти, сформувалися якісно нові соціальні зв'язки, пов'язані з професійною діяльністю. Для стажованих працівників поліції поєднання досвіду практичної діяльності та теоретичних компонентів освіти в умовах інтегративного навчального середовища сприяє привабливості професії, бажанню кар'єрного зростання. Стажовані працівники поліції адекватно оцінюють свою професійну діяльність, своє місце в професійному середовищі, відчувають себе більш автономними та здатними виконувати професійні обов'язки, нести відповідальність за свої рішення. Їх відріз-

няє від курсантів обох груп наявний стан задоволення своїми професійними вміннями та навичками. Для них характерно переживання єдності своєї особистості з обраною професією, принаймні в складних ситуаціях службової діяльності вони покладаються на свій професійний і особистий досвід та прагнуть задіяти професійні, ділові та особистісні якості. Як свідчать результати дослідження, курсанти другої групи вважають себе сумлінними фахівцями, здатними вирішувати службові задачі різної складності. Свої особистісні якості вони вважають внутрішніми ресурсами професійної діяльності. Загалом самоставлення цієї групи досліджуваних характеризується позитивним емоційно-оціночним фоном. Низькі бали, одержані за шкалою «Самовпевненість», свідчать, що спільним для всіх досліджуваних є невдоволеність своїм професійним потенціалом. Курсанти компенсують свою невдоволеність участю у заходах із забезпечення правопорядку, патрулюванні. Стажовані працівники поліції вважають, що освіта у навчальному закладі зі специфічними умовами навчання відповідає їхнім запитам та сприятиме службовому просуванню.

Результати тестування майже повністю узгоджуються з результатами самоописів досліджуваних. Для вивчення на неусвідомлюваному рівні професійного самоставлення та уявлень про самого себе працівників поліції на різних етапах професіоналізації нами було застосовано метод вільних описів, а саме пропонувалася тема «Я і моя професія». Зміст самоставлення випробуваних виявляється через систему зазвичай використовує у самоописуванні. За результатами аналізу творів із допомогою експертного оцінювання було одержано одинадцять категорій самоописування, шість з котрих безпосередньо характеризували професійне самоставлення. Згідно зі статистичними критеріями, категорія є значущою, якщо її індекс більше або дорів-

ное 0,65. Індeksi значущості категорій самоописування професійного самоставлення процівників поліції наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Індeksi значущості категорій самоописування професійного самоставлення

№	Категорія самоописування	Група 1	Група 2	Група 3
1	Формально-біографічні та рольові відомості	0,47	0,57	0,65
2	Професійно-кваліфікаційні відомості	0,37	0,82	0,54
3	Професійні та життєві плани	0,35	0,66	0,69
4	Ставлення до оточення, професійної спільноти	0,40	0,71	0,67
5	Настанови, цінності, права, обов'язки	0,65	0,63	0,42
6	Самооцінка професійно важливих рис та якостей	0,74	0,61	0,48

Значущими категоріями самоописування професійного самоставлення у першій групі (курсанти першого року навчання) є «Настанови, цінності, права, обов'язки», «Самооцінка професійно важливих рис та якостей», у другій групі (курсанти четвертого курсу) – «Професійно-кваліфікаційні відомості», «Професійні та життєві плани», «Ставлення до оточення, професійної спільноти», у групі стажованих працівників поліції – «Формально-біографічні та рольові відомості», «Професійні та життєві плани», «Ставлення до оточення, професійної спільноти».

Самою значущою категорією у курсантів першого року навчання є «Самооцінка професійно важливих рис та якостей». Оцінюючи свої риси характеру та професійно важливі якості особистості, курсанти виділяють у себе не тільки позитивні, але і небажані – негативні. До позитивних якостей вони відносять: дисциплінованість, сміливість, чемність, товариськість, щирість, вміння спілкуватися, до негативних – конфліктність, агресивність, брехливість, нетерпимість до думки інших. Вони усвідомлюють наявність негативних якостей та виказують незадоволення низьким рівнем контролю за своїм життям. Також значущою і найсуперечливішою категорією самоописування є вислови щодо настанов, прав та обов'язків, цінностей. Курсанти

першого курсу перебувають у новому для них середовищі, мають засвоїти багато навчальної інформації, залучаються до виконання службових завдань, їхнє життя регламентоване статутними вимогами. Вони свідомо обрали професію поліцейського, втім, серед їхніх висловів є позитивні: «Буду захищати права громадян», «Поліція має допомагати людям», є негативні: «Чесність та сумлінність ніхто не оцінить», «З поліцією не всі люди співпрацюють». «Професійні та життєві плани» виявилася найменш змістовною категорією висловів у досліджуваних цієї групи. Можливо, вступивши до навчального закладу зі специфічними умовами навчання, курсанти не замислюються щодо свого майбутнього, принаймні на час навчання. Перебуваючи у професійному середовищі, курсанти зіштовхуються з проявами професійної субкультури, де поряд із загальнолюдськими цінностями є специфічні. О.П. Єрмолаєва відзначила, що серед професій, які найбільш піддаються викривленню соціальних функцій та традиційно закриті від суспільного контролю як потенційно небезпечні, а також орієнтовані на корпоративні принципи більше, ніж на загальнолюдську мораль [9, с. 30], є професія правоохоронця. Тож внутрішня неузгодженість загальнолюдських, професійних цінностей та цінностей професійної субкультури може викликати у курсантів першокурсників психологічний дискомфорт.

Курсанти четвертого курсу закінчують фахове навчання, працювали під час стажування у практичних підрозділах поліції, обізнані щодо своїх професійних прав та обов'язків, тому не випадково найбільш значущими є категорії висловів, які безпосередньо торкаються професійної сфери, де відбувається самореалізація особистості. Аналіз висловів за змістом дає змогу виокремити групи щодо професійної діяльності, можливого кар'єрного росту, самоставлення до себе як до працівника поліції. Досліджуваних другої групи – курсантів випускників, приваблює можливість самоствердження через виконання своїх службових обов'язків, їхні типові вислови: «Обізнаний з правових питань і можу приймати рішення», «Знаю, як організувати індивідуальну превентивну роботу з неповнолітніми». Відношення до своєї професійної діяльності у більшості позитивне, досліджувани підкреслюють отримання морального задоволення від виконання службових обов'язків: вислови на кшталт «Маю можливість допомогти громадянам», «Я як поліцейський захищаю скривджених», «Відчуваю себе корисним суспільству».

У третій групі досліджуваних – працівників поліції з досвідом роботи, найчисленнішими є професійні та життєві плани, які вони пов'язують з освітою, одержанням диплома, удосконаленням себе, а також зі зміною місця праці та можливим службовим зростанням. Досліджувані зауважили, що робота в поліції дала їм змогу краще розуміти своє оточення – громадян та колег, життя в цілому та своє місце в світі, хоча потреба в емоційних контактах дещо зменшилася. Стажовані працівники поліції мають уявлення про позитивні та негативні сторони своєї професійної діяльності, своє місце у цій сфері, здатні ефективно вирішувати службові завдання, відзначають високий рівень відповідальності за свою справу. Вони критичніше за інших досліджуваних ставляться до свого оточення, хоча впевнені в умінні порозумітися як з колегами, так і з іншими людьми, вважають себе толерантними.

Висновки. Професійне самоствавлення працівників поліції має специфіку, зумовлену характером діяльності. Встановлено, що працівники поліції в цілому позитивно ставляться до себе як до професіонала і до своєї службової діяльності, оцінюючи її як соціально значущу. Позитивне самоствавлення дає їм змогу долати професійні та особистісні труднощі.

Курсанти першокурсники схильні до ідеалізації своєї майбутньої професійної діяльності, орієнтовані на професійний стереотип, виділяють у себе позитивні і негативні якості. Вони відчують стан суб'єктивної задоволеності процесом навчання, але їм бракує професійних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей особистості. Для них характерна внутрішня конфліктність професійного самоствавлення.

Курсантів випускників характеризує впевненість у собі як у фахівці, позитивна самооцінка можливого професійного і кар'єрного зростання, яка дає можливість ефективно професіоналізувати і виступає ресурсом особистості. Їхнє самоствавлення в цілому характеризується позитивним емоційно-оцінним забарвленням. Вони відносяться до професії поліцейського як до способу самореалізації і засобу самовдосконалення.

Поліцейські з досвідом роботи адекватно оцінюють свою професійну діяльність, своє місце в професійному середовищі, відзначають високий рівень відповідальності за свою справу. Вони краще розуміють своє оточення – громадян і колег, життя в

цілому і своє місце в світі, хоча потреба в емоційних контактах поступово зменшується. Для них характерне переживання єдності своєї особистості з обраною професією.

Перспективи подальших досліджень. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі вважаємо: по-перше, продовження вивчення зв'язку професійного самоствавлення з професійною затребуваністю працівників поліції; по-друге, розробка дієвих програм психологічного супроводу працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції з урахуванням етапів професійного розвитку; по-третє, цільове використання одержаних результатів у професійній підготовці працівників поліції підрозділів превентивної діяльності на етапі фахового навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ануфрикова Н.С. Профессиональное самоотношение сотрудников МВД. Минск : LAP Lambert Academic Publishing, 2014. 100 с.
2. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 684 с.
3. Посохова Я.С. Модель професійно-правової ідентичності патрульних поліцейських. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : зб. тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 30 березня 2017 р. / Харків. нац. ун-т внутр. справ МВС України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, Консультативна місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С. 195–197.
4. Борисюк А.С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2011. 36 с.
5. Міщенко М.С. Вплив самооцінки на рівень професійної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. Вип. 6. Т. 1. С. 78–82.
6. Карпинский К.В., Кольшко А.М. Профессиональное самоотношение личности и методика его психологической диагностики : монография. Гродно : ГрГУ, 2010. 140 с.
7. Гапонюк П.Н. Профессиональное самоотношение как модель социального развития личности. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2011. № 13. С. 2–4.
8. Малкова Т.М. Професійне становлення особистості (на прикладі вищих навчальних закладів системи Міністерства внутрішніх справ України) : монографія. Київ : НВП «Інтерсервіс», 2012. 396 с.
9. Ермолаева Е.П. Социальные функции и стратегии реализации профессионала в системе «человек – профессия – общество». *Психологический журнал*. 2005. № 4. С. 30–41.